

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Кондикція: правова природа та співвідношення з інститутом реституції

Антон С. Лось ¹*

¹ Адвокатське об'єднання "Гвоздів та Оберкович" (GOLAW) (Україна). Юрист практики податкового та комерційного права.

* Автор-кореспондент, e-mail: anton.s.los.01@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.03](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.03)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір

ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена дослідженню кондикційного зобов'язання як самостійного позадоговірного інституту цивільного права та його співвідношенню з інститутом реституції. Розглянуто правові наслідки набуття або утримання майна без належної правової підстави, визначені у главі 83 Цивільного кодексу України, зокрема статті 1212. Встановлено, що кондикційне зобов'язання виникає, коли майно переходить до набувача за рахунок іншої особи (потерпілого) без законного підґрунтя або коли правова підстава втратила чинність, зобов'язуючи його повернути майно або компенсувати його вартість. Підкреслено універсальний характер кондикції, оскільки об'єктом може бути будь-яке майно, включно з родовими речами та грошовими коштами, а обставини набуття можуть бути різноманітними – від дій сторін до випадкових подій, незалежно від добросовісності особи, що набуває таке майно. Правова природа кондикції виражається в низці визначальних ознак: відсутність належної правової підстави для набуття чи збереження майна; обов'язок набувача повернути майно або компенсувати його вартість. Судова практика підтверджує універсальність та незалежність кондикції від договірних механізмів, зокрема можливість пред'явлення вимоги до осіб, з якими потерпілий не перебуває у договірних відносинах. Особлива увага приділяється співвідношенню кондикції та реституції. Реституція постає як двосторонній засіб відновлення майнових прав, що застосовується виключно у разі недійсного правочину та передбачає взаємне повернення сторонами отриманого. Кондикція ж, на відміну від неї, має односторонній характер, спрямована насамперед на захист інтересів потерпілого і реалізується після пред'явлення відповідної вимоги. Вона може функціонувати як самостійний інструмент або як субсидіарний спосіб поряд із реституцією та віндикацією, що підкреслює її універсальність та ширший характер у системі цивільно-правових засобів захисту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

кондикція, реституція, правові наслідки недійсності правочину, вимога про повернення безпідставно набутого, збереженого майна, правова підстава набуття майна.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Condition: Legal Essence and Its Correlation with the Institute of Restitution

Anton Los ¹*

¹ Gvozdiy & Oberkovych Attorneys at Law (GOLAW) (Ukraine). Lawyer of the Tax and Commercial Law Practice.

* **Corresponding Author**, e-mail: anton.s.los.01@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.03](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.03)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to the study of *condictio obligation* as an independent non-contractual institution of civil law and its relationship with the institution of restitution. The legal consequences of acquiring or retaining property without proper legal grounds, as defined in Chapter 83 of the Civil Code of Ukraine, particularly Article 1212, are examined. It is established that a *condictio obligation* arises when property is transferred to the acquirer at the expense of another person (the victim) without legal grounds or when the legal basis has expired, obliging the acquirer to return the property or compensate for its value. The universal nature of *condiction* is emphasized, since the object can be any property, including generic items and monetary funds, and the circumstances of acquisition can be diverse – from the actions of the parties to accidental events, regardless of the good faith of the person acquiring such property. The legal nature of *condiction* is expressed in several defining features: the absence of a proper legal basis for developing or retaining property; the obligation of the acquirer to return the property or compensate for its value. Judicial practice confirms the universality and independence of *condiction* from contractual mechanisms, in particular the possibility of bringing a claim against persons with whom the victim has no contractual relationship. Particular attention is paid to the relationship between *condiction* and restitution. Restitution is a bilateral means of restoring property rights, which is applied exclusively in the case of an invalid transaction and provides for the mutual return of what has been received by the parties. *Condictio*, on the other hand, is unilateral in nature, aimed primarily at protecting the interests of the victim and implemented after the relevant claim has been made. It can function as an independent instrument or as a subsidiary means alongside restitution and vindication, which emphasizes its universality and broader nature in the system of civil law remedies.

KEYWORDS

condiction, restitution, legal consequences of invalidity of a transaction, claim for return of unjustly acquired, preserved property, legal basis for acquisition of property.

1. Вступ

Без усякого сумніву, можливість ефективно захищати право власності позитивно впливає на стабільність цивільного обороту. У свою чергу, інститут кондикції є одним із ключових елементів системи цивільно-правового регулювання майнових відносин, що ґрунтується на принципі справедливості та недопущенні безпідставного збагачення. Його витоки сягають римського права, де було вироблено базові конструкції кондикційних позовів, які зберегли актуальність і в сучасних правопорядках. У Цивільному кодексі України кондикційні зобов'язання закріплені у главі 83, зокрема у статті 1212, яка визначає загальні засади повернення майна, набутого або збереженого без належної правової підстави. Важливим аспектом дослідження є співвідношення кондикції з інститутом реституції.

Актуальність теми зумовлена необхідністю чіткого розмежування сфери застосування кондикційних та реституційних механізмів, оскільки їхня близькість у правових наслідках часто породжує труднощі у правозастосуванні. Дослідження правової природи кондикції, її ознак та відмінностей від реституції дозволяє уточнити межі цих інститутів, що має як теоретичне, так і практичне значення для належного захисту цивільних прав.

2. Огляд літературних джерел

Нормативно-правовий блок джерел концентрується навколо глави 83 ЦК України та статей 1212–1215, які закладають ключові правові наслідки безпідставного набуття майна. Коментарі до цих норм аналізують умови виникнення кондикційного зобов'язання, порядок повернення майна в натурі або відшкодування його вартості, а також виключення з права на повернення (наприклад, категорії майна, що не підлягають поверненню). Законодавчі положення слугують основою для подальшої доктринальної і практичної роботи [10].

Доктринальні праці, зокрема Романюк Я. М., Майстренко Л. О., Романської І. В., приділяють увагу класифікації кондикційних зобов'язань, їхнім ознакам та критеріям виникнення. Автори виокремлюють «фактичне» та «юридичне» збагачення, зазначають універсальність об'єкта (речі індивідуально визначені, родові речі) і підкреслюють, що добросовісність набувача не завжди виключає застосування кондикції. У цьому контексті вагомий внесок зроблено дослідженнями, які систематизують підстави кондикційних претензій і формулюють методичні підходи до їх практичного застосування. [7–9].

Судова практика та правові позиції Верховного Суду уточнюють, за яких умов кондикційна вимога може застосовуватися самостійно, які вимоги до матеріального об'єкта претензії та коли кондикція виступає субсидіарним засобом захисту. Судова практика також підкреслює, що визначення відсутності правової підстави слід оцінювати на момент судового розгляду [4–5].

Порівняльно-правові та спеціалізовані праці, зокрема Коссак В. М., Нижний А. В., Ходаківський М. П., Юровська Г. В. розкривають різницю між кондикцією та реституцією, зокрема: односторонній (кондикційний) характер зобов'язання проти двосторонньої природи реституції, обмеження застосування реституції випадками недійсного правочину та можливість її ініціативного застосування судом. Автори, що працювали над питанням відмінностей та співвідношення цих інститутів, формулюють методичні рекомендації для правозастосування та наголошують на субсидіарному призначенні кондикції у певних правових ситуаціях. [1; 3].

Нарешті, в літературі виокремлюють практичні проблеми й прогалини: нечіткість критеріїв встановлення «відсутності правової підстави» у деяких колізійних ситуаціях, потреба у більш деталізованих правилах щодо оцінки вартості майна на момент розгляду, а також брак уніфікованих підходів до поєднання реституційних і кондикційних вимог у складних спорах. Судова практика частково заповнює ці прогалини, проте науковці вказують на необхідність подальших досліджень для формування одностайних алгоритмів правозастосування. [3; 8; 9].

3. Постановка завдання

Мета дослідження – проаналізувати правову природу кондикційного зобов'язання як самостійного інституту цивільного права, визначити його основні елементи та критерії

виникнення, дослідити особливості застосування кондикції у випадках безпідставного набуття або утримання майна, а також з'ясувати співвідношення цього інституту з реституцією.

4. Методи та матеріали

У рамках дослідження було застосовано такі загально-наукові та приватно-правові методи дослідження. Зокрема, аналіз і синтез використано для виокремлення правого інституту кондикції на складові (ознаки, особливості, правова природа). Дедукція та індукція, а також порівняльно-правовий метод використано для зіставлення правової природи кондикції та реституції.

5. Результати та обговорення

У Цивільному кодексі України, а саме в главі 83, закріплено наслідки набуття або збереження майна за відсутності належного правового ґрунту. У ч. 1 ст. 1212 ЦК України визначено, що особа, яка одержала чи залишила у своєму розпорядженні майно за рахунок іншої особи без достатньої юридичної основи, зобов'язана повернути його потерпілому. Важливо, що такий обов'язок виникає і в тих випадках, коли правова підстава існувала під час передачі, однак у подальшому втратила чинність. У ч. 3 цієї ж статті конкретизується, що приписи глави 83 підлягають застосуванню також щодо вимог про: 1) повернення майна, переданого на підставі правочину, який згодом визнано недійсним; 2) витребування речі власником у разі незаконного володіння нею іншою особою; 3) відшкодування виконаного стороною у межах зобов'язання; 4) компенсацію шкоди, завданої неправомірним набуттям чи утриманням майна за рахунок іншого суб'єкта [10].

Зі змісту ст. 1212 ЦК України випливає, що будь-яке збагачення, яке відбулося без правової підстави, підлягає поверненню особі, за рахунок якої воно здійснене. Отже, у набувача такого майна виникає юридичний обов'язок його повернути. У доктрині цивільного права подібні відносини відносять до категорії кондикційних зобов'язань, які мають на меті відновлення порушеної майнової рівноваги. Власник або інший потерпілий суб'єкт, у зв'язку з виникненням такого зобов'язання, набуває право пред'явити кондикційний позов до набувача з метою відновлення своїх порушених прав.

Кондикційний позов деякі цивілісти розглядають як особистий позов, за яким боржник передає у власність кредитору певну річ або грошову суму. Завдяки такому позову захищаються права у правовідносинах, що виникли на основі договору або інших юридичних фактів, пов'язаних із появою відповідних зобов'язань. Він дає змогу повернути майно, яке було передане без належної правової підстави, або випадково отримане не тією особою, що мала на нього право [2, с. 124].

Кондикційні зобов'язання вирізняються значною різноманітністю підстав виникнення, що охоплюють широкий спектр обставин. Вони можуть з'являтися як унаслідок певних дій, так і внаслідок подій, причому дії можуть бути вчинені як безпосередньо сторонами зобов'язання, так і третіми особами. Такі дії можуть мати плановий або випадковий характер, бути правомірними або неправомірними. Не має значення також, чи майно залишило володіння власника за його волею або всупереч їй, і чи набувач був добросовісним чи недобросовісним. Уся ця різноманітність підстав підкреслює універсальний характер кондикційних зобов'язань як окремого інституту цивільного права.

Кондикційні зобов'язання виникають у разі, коли дії особи або певні обставини призводять до неправомірного набуття майнового ресурсу. Таке майно переходить до набувача, сприяючи його необґрунтованому збагаченню. Головним чинником є відсутність законної підстави для отримання або утримання цього майна, що визначає необхідність його повернення або компенсації.

Кондикційні зобов'язання ґрунтуються на безпідставному збагаченні, яке може набувати різних форм. У першому випадку йдеться про «фактичне» збагачення, коли особа не має юридичного права на майно, але реально ним володіє та користується його благами – наприклад, проживає у чужому будинку без договору. Другий варіант передбачає «юридичне» збагачення, коли набувач отримує формально оформлене суб'єктивне право на майно,

наприклад через помилкову реєстрацію права власності. Таким чином, ключовим елементом є відсутність законної підстави для набуття чи збереження майна, що зумовлює обов'язок його повернення або компенсації.

Положення статті 1212 ЦК України, як і норми глави 83 загалом, вказують на необхідність встановлення «абсолютної» безпідставності одержання або утримання майна не лише на момент його отримання чи збереження, а й на момент судового розгляду. Передача майна не вважається законною, якщо вона відбулася без достатньої правової підстави, навіть коли спосіб передачі прямо не заборонений законом, але мав на меті досягнення певного правового результату для учасників цивільних відносин у майбутньому. При цьому, якщо цей результат надалі здійснився, це підтверджує відсутність правового обґрунтування набуття або збереження майна [9, с. 24].

Виходячи зі змісту ст. 1212 ЦК України, кондикційне зобов'язання виникає, коли одна особа (набувач) отримує чи утримує майно за рахунок іншої особи (потерпілого) без наявності правової підстави, а також у разі, коли правова підстава, на якій здійснювалося набуття чи збереження майна, згодом втратила чинність.

У постанові Верховного Суду України від 02.03.2016 року у справі № 6-3090цс15 було визначено додаткові умови для застосування кондикції як самостійного способу захисту прав. Зокрема, кондикційна вимога може виникати, якщо майно є родовим, включно з грошовими коштами, та якщо потерпілий вимагає його повернення від особи (набувача), з якою він не перебуває у договірних відносинах щодо цього майна [6].

Кондикційне зобов'язання передбачає, що майно, яке набувач отримав без належної правової підстави, підлягає поверненню потерпілій особі, що має на нього законний титул. Таке повернення застосовується як у випадках, коли підстава набуття майна згодом втратила чинність, наприклад через визнання правочину недійсним, так і коли перехід майна від початку не спирався на достатню правову основу.

Безпідставне збагачення виникає у випадках, коли особа набуває вигоду поза межами підстав, передбачених законом, іншими правовими актами чи правочином, що зумовлює необхідність правового регулювання. Поняття «відсутність правової підстави» охоплює не лише формальні порушення норм права, а й ситуації, коли майнове благо отримується набувачем за рахунок потерпілого без законного обґрунтування. Це може проявлятися, наприклад, у помилковому переказі коштів або у збереженні майна, яке було набуто на підставі скасованого договору. Перехід майна від однієї особи до іншої в таких випадках не має прямого закріплення в законі або суперечить меті праводносин та їхньому юридичному змісту.

Згідно з цивільним законодавством, договір або інший правочин зазвичай слугує належною підставою для набуття майна, включно з отриманням коштів. Однак застосування положень ст. 1212 ЦК України обмежується ситуаціями, коли ця правова підстава втратила чинність — наприклад, якщо вона була скасована, визнана недійсною, змінена або припинена у встановленому законом порядку. Також норми цієї статті застосовуються у випадках, коли правова підстава взагалі не існувала з моменту набуття майна. Судова практика підтверджує, що ключовим моментом для застосування кондикції є визначення відсутності правової підстави саме на момент розгляду спору.

Особливу увагу приділяють ситуаціям, коли майно набуто у зв'язку із зобов'язанням або правочином, проте умови його виконання не були дотримані. Наприклад, отримання оплати за товар без фактичного виконання обов'язків за договором може визнаватися частково безпідставним щодо тієї частини, яка не була виконана. У таких випадках відсутність законної підстави для набуття майна визначає необхідність його повернення або компенсації відповідно до норм ЦК України.

Таким чином, кондикційні зобов'язання виникають не лише на момент передачі майна, а й оцінюються станом на час судового розгляду, що підкреслює їхню динамічну правову природу. Встановлення відсутності підстав для набуття або збереження майна є вирішальним критерієм для визнання дій набувача безпідставним збагаченням, що, у свою чергу, є основою для пред'явлення кондикційного позову.

Верховний Суд України визначає кондикцію як позадоговірний спосіб зобов'язального захисту права власності чи іншого речового права, здатний застосовуватися самостійно. Водночас вона може виступати додатковим засобом до реституції та віндикації, коли вимога

власника (титульного володільця) не підпадає під регулювання основного способу захисту. У таких випадках за ознаками, умовами та суб'єктним складом кондикційна вимога відповідає зобов'язанню, що виникає через набуття або утримання майна без належної правової підстави. [6].

Водночас Велика Палата Верховного Суду підкреслює, що кондикція у своєму класичному розумінні виступає як самостійний позадоговірний зобов'язальний механізм захисту права власності чи іншого майнового права, який спрямований на повернення майна, отриманого без належної правової підстави, тобто за рахунок іншого учасника цивільних відносин [4]. Відповідне тлумачення є вдалим, оскільки акцентує на зобов'язальній та позадоговірній природі кондикційного позову, водночас підкреслюючи ключовий момент – безпідставне набуття майна однією особою за рахунок потерпілого, що становить основу для виникнення кондикційного зобов'язання.

Частина третя статті 1212 ЦК України передбачає можливість застосування кондикційної вимоги як субсидіарного способу захисту у випадках, коли основні норми, що регламентують захист права власності або іншого майнового права, не охоплюють конкретної вимоги власника, проте за своєю природою, умовами та складом сторін така вимога відповідає ознакам зобов'язання щодо набуття або утримання майна без належної правової підстави [6].

Зауваження Романюка Я. М. підкреслює особливу універсальність матеріального об'єкта кондикційного зобов'язання: ним може виступати будь-яке майно, включно з речами, визначеними індивідуально, або майном, що характеризується родовими ознаками, а також грошовими коштами [9, с. 22-23].

Слід зазначити, що відповідно до ст. 1213 ЦК України особа, яка без правової підстави набула майно, зобов'язана повернути його власнику у натурі. У разі, коли повернення в натурі є неможливим, набувач має відшкодувати вартість майна, що визначається на момент розгляду справи судом. При цьому ст. 1215 ЦК України встановлює категорії майна, щодо якого повернення не допускається, зокрема заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти; інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування; інше майно, якщо це встановлено законом (наприклад, виконання зобов'язання після спливу позовної давності) [10].

Беручи до уваги викладене, можна зробити висновок, що у тлумаченні положень глави 83 ЦК України кондикційний позов може застосовуватися як самостійний спосіб захисту, так і як додатковий (субсидіарний) засіб поряд із реституцією та віндикацією.

Характеризуючи таку правову категорію як реституція, зокрема, в контексті її співвідношення з кондикцією, варто вказати наступне.

Загальна концепція реституції, викладена в абз. 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України, передбачає відновлення сторін у їхній первісний стан, тобто взаємне повернення майна, переданого за недійсним правочином, що застосовується лише у випадку, якщо це майно залишається у розпорядженні сторони правочину [10].

Реституція як засіб захисту покликана відновлювати порушені майнові права контрагентів, повертаючи їх до стану, який існував на момент здійснення правочину. Як слушно підкреслює В.М. Коссак, її головна мета – відновлення майнового стану учасників у випадку недійсності правочину [1, с. 164].

Застосування реституції можливе лише за наявності недійсного правочину (договору). Вимога про реституцію пред'являється лише тоді, коли між сторонами існує укладений договір, який визнано нікчемним або недійсним судом, а контрагенти зобов'язані повернути все одержане за цим правочином. Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 216 ЦК України, суд може самостійно застосувати реституцію до нікчемних правочинів.

Отже, головна мета реституції полягає у відновленні майнового стану власника шляхом повернення йому майна від особи, яка втратила право на нього через недійсність правочину, тобто через невідповідність його законодавчим вимогам [3, с. 42].

Реституція, таким чином, виступає як універсальний майновий наслідок недійсності правочину, а її ознаки та специфіка застосування визначаються правовою природою самого правочину. Вона є невід'ємною складовою інституту недійсності правочину, без якої його

правова конструкція не може вважатися завершеною, і покликана усунути наслідки вчинення недійсного правочину та запобігти його подальшому існуванню.

Якщо розглядати відмінності між реституційними та кондикційними правовідносинами, то слід зазначити, що зобов'язання, що виникає з безпідставного набуття або утримання майна, має односторонній характер: боржник зобов'язаний передати майно або компенсувати його вартість кредитор, при цьому права однієї сторони прямо відповідають обов'язку іншої. Натомість реституційне правовідношення вирізняється двосторонньою природою: воно ґрунтується на взаємних обов'язках сторін і виникає виключно внаслідок недійсного правочину. У той же час кондикційне зобов'язання може з'являтися на позадоговірній основі, наприклад у випадку передачі майна за договором, який фактично не укладено.

Суттєві відмінності існують також щодо того, до кого може бути адресована вимога. Реституційна вимога пред'являється виключно стороні правочину, тоді як кондикційна вимога може бути спрямована на особу, з якою позивач не перебуває у договірних відносинах щодо майна. У випадку застосування реституції всі учасники повертають майно, отримане за правочином, натомість при кондикції обов'язок повернення покладається виключно на набувача, який одержав майно без належної правової підстави.

Водночас слід зауважити, що кондикція орієнтована на захист лише потерпілого: її реалізація передбачає, що набувач повертає майно, отримане без правових підстав. Реституція ж покликана захищати інтереси обох сторін недійсного правочину. Особа, яка пред'являє реституційну вимогу, одночасно повертає передане нею майно та визнає необхідність повернення того, що було отримано.

Варто відзначити, що реституція, будучи загальним наслідком недійсного правочину, може застосовуватися судом навіть за його власною ініціативою. У протилежність цьому, кондикційна вимога реалізується лише після пред'явлення позову потерпілим. До того ж, при поверненні майна, набутого або утриманого без правових підстав, на потерпілого покладається обов'язок довести своє право на це майно [8, с. 89].

Для того щоб розрізнити підстави застосування реституції та кондикції, Верховний Суд дійшов висновку, що, враховуючи системне тлумачення абзацу першого частини першої статті 216 ЦК України та пункту першого частини третьої статті 1212 ЦК України, законодавець не передбачив можливості односторонньої реституції. Норми абзацу першого частини першої статті 216 ЦК України застосовуються лише у випадках двосторонньої реституції. Якщо ж виконання недійсного правочину здійснено лише однією зі сторін, повернення виконаного регулюється положеннями глави 83 ЦК України [5].

Водночас спільним для кондикції та реституції є те, що обидва способи захисту спрямовані на повернення власнику контролю над майном. Проте на відміну від реституції, пред'явити кондикційну вимогу власник може лише за умови, що між ним і відповідачем не існує договірних відносин щодо майна, яке підлягає витребуванню.

6. Висновки

Отже, кондикція є самостійним позадоговірним способом захисту майнових прав, що виникає у разі безпідставного набуття або утримання майна. Її правова природа ґрунтується на односторонньому зобов'язанні набувача повернути майно або компенсувати його вартість, при цьому ключовими елементами є безпідставне збагачення, законний титул потерпілого та обов'язок повернення.

На відміну від реституції, яка має двосторонній характер і виникає виключно з недійсного правочину, кондикція спрямована на захист інтересів потерпілого, застосовується після пред'явлення позову та може виконувати субсидіарну функцію поряд із реституцією і віндикацією. Водночас обидва способи спрямовані на повернення майна власнику, але різняться суб'єктивним складом та механізмом відновлення прав.

References

1. Kossak, V. M. (2008). *Vyznannia pravochynu nediisnym yak sposib zakhystu* [Recognition of a legal transaction as invalid as a means of protection]. *Proceedings of the 9th All-Ukrainian scientific-practical conference "Rule of*

- law in the process of state formation and protection of human rights in Ukraine" (May 30–31, 2008) (pp. 163–164). Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". (in Ukrainian)
2. Kulyk, M. M. (2018). *Pravove rehuliuвання obihu bezdokumentarnykh tsinnykh paperiv* [Legal regulation of circulation of uncertificated securities] (Candidate of Law dissertation, 12.00.03). Kharkiv. 224 p. <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19496> (in Ukrainian)
 3. Nyzhnyi, A. V. (Ed.), Khodakivskiy, M. P., & Yurovska, H. V. (2020). *Vyznachennia pravochnyiv nediisnymi: osnovy teorii ta sudova praktyka: posibnyk dlia suddiv* [Recognition of legal transactions as invalid: theoretical foundations and judicial practice: A guide for judges]. Kyiv: Alerta (in Ukrainian)
 4. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of September 25, 2024 in case No. 201/9127/21. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434169> (in Ukrainian)
 5. Resolution of the Supreme Court of November 27, 2019 in case No. 396/29/17. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86400669> (in Ukrainian)
 6. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of March 2, 2016 in case No. 6-3090ts15. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56280404> (in Ukrainian)
 7. Romanska, I. V. (2022). Do pytannia pro sub'iekty ta ob'iekty kondytsiinykh zoboviazan [On the issue of subjects and objects of condition obligations]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, (60), 47–51. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.11> (in Ukrainian)
 8. Romanska, I. V. (2023). *Tsyvilno-pravove rehuliuвання kondytsiinykh zoboviazan v Ukraini* [Civil law regulation of condition obligations in Ukraine] (PhD dissertation, specialty 081). Lviv. 210 p. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5805?mode=full> (in Ukrainian)
 9. Romaniuk, Ya. M., & Maistrenko, L. O. (2014). *Restytutsiia, vindykatsiia, kondytsiia, vidshkoduvannia shkody: okremi aspekty spivvidnoshennia ta rozmezhuvannia* [Restitution, vindication, condition, compensation for damage: certain aspects of correlation and delimitation]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy* [Bulletin of the Supreme Court of Ukraine], (10), 22–31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2014_10_7 (in Ukrainian)
 10. Verkhovna Rada of Ukraine. (January 16, 2003). Civil Code of Ukraine No. 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (in Ukrainian)